

A FORGOTTEN TETRALOGY

Enikő MAROSFŐI

”Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract: To describe an epoch in which you live is a responsible objective. To describe it honestly is brave. To describe a cruel era is ingrate. All these attributives are trait the autobiographic novel of Nagy István, who offers a faithful image of the yeas 1920-'40. And it is a great story too. It has a protagonist, a conflict and fascinating characters and is a beautiful family story too. Unfortunately, due to the drawn era, it is forgotten.

Keywords: Nagy István, autobiographic, novel, dark era, truth

Creația considerabilă atât din punct de vedere dimensional cât și valoric a lui Nagy István ia naștere între cele două războaie mondiale, viziunea și modul de scriere format în acest timp îi rămâne caracteristic și pentru proza de după 1945.

S-a născut în 1903. Tatăl lui fiind membru entuziast de sindicat, copilul Nagy István crește pe notele muzicale ale Marseillaise-ului și visează despre o întâlnire cu „tovarășul Petőfi”. Tatăl pierde în războiul mondial și băiețelul Nagy István, de numai 9 ani, ca ucenic tâmplar trebuia să aibă grijă de mama și de frații lui. Cu numai patru clase elementare, a lucrat ca ucenic și zilier pe șantiere navale. Devine activistul partidului comunist în anul 1931 și pentru activitatea lui politică ilegală va fi închis în Jilava, Doftana și Caracal. După ce Partidul preia puterea, el devine rector al Universității Bolyai din Cluj timp de doi ani.

A militat împreună cu ceilalți scriitori maghiari pentru literatura socialistă, pentru înfrățirea popoarelor maghiar și român, pentru demascarea diversiunilor naționaliste. Pentru opera sa literară a fost distins cu Premiul de Stat.

Scriitorul Nagy István ne-a lăsat ca moștenire un ciclu autobiografic plin cu adevăruri crude. Realismul dur, caracteristic scriitorului Augustin Buzura, este punctul forte și al operelor scriitorului maghiar Nagy István. Romanul autobiografic în patru volume, „Sáncalja”, „Ki a sánc alól”, „Hogyan tovább” și „Szemben az árral”, are doi piloni de sprijin, aceștia dând rezistență și particularitate construcției imense care numără peste 2200 de pagini. Unul este mediul muncitoresc în care s-a născut și pentru care s-a angajat cu unitatea omul și scriitorul și celălalt este puterea de a rămâne devotat unei idei.

Pe lângă capacitatea de descriere a realității, intenția de a dezvălui realitatea, relatarea, descrierea, povestirea adevărului istoric constituie o trăsătură definitorie a lui Nagy István. Orice operă autobiografică este totodată autoportret și aproape fiecare este imaginea timpului trăit. În confesiunea scriitorului ne este prezentată atât panorama zguduitoare a drumului vieții unui muncitor, de multe ori zilier, devenit artist al cuvântului cât și luptele, viața de zi cu zi a periferiei în perioada când română când maghiară a anilor 1918-1944. Totodată este și o lucrare de mare autenticitate etnografică, dat fiind că opera este o cronică a lumii suburbiei Clujului, a războaielor mondiale, a crizei economice și a mișcărilor de stânga la început ilegale apoi instituționalizate.

În acest epos al anilor 1900, el nu ascunde nimic, aruncă cititorul în mijlocul evenimentelor social-politice dure, crude. Cu un simț desăvârșit al cuvântului ne face să trăim împreună cu el micile bucurii, marile tristeți, frumusețile și ororile vieții sale. Noi, cititorii, ne trudim împreună cu el de la vârsta de 6 ani pentru a câștiga bani, ca familia să nu moară de foame, străbatem pe jos zeci de kilometri fără mâncare, fără apă, pentru a ajunge acasă,

dormim cu el în plină ploaie sub un pom, ne duce în închisori, ne face să simțim pe tălpile noastre bătăile anchetatorilor. Retrăim fiecare eveniment împreună cu el, grație forței limbajului realist și totodată simbolic cu care își așterne pe hârtie gândurile și amintirile.

Romanele scriitorului maghiar păstrează cu valoare documentară viața suburbiei, a omului muncitor în fabrică. Principiul de bază și valoarea operelor sale constau în reprezentarea realității, ceea ce îl afirmă, încă de la începutul carierei sale de scriitor, ca pe unul talentat, veridic, sincer și nepărtinitor. El era scriitorul muncitorimii, portretistul mizeriei proletare, pictorul tabloului luptei de clasă.

Viața și activitatea literară a lui Nagy István s-a împletit încă din frageda lui copilărie cu activitatea revoluționară a muncitorimii. El, ca și modelul lui Gorkij, s-a calificat în școala realității, realitate care la el era muncitorimea bine organizată și școala partidului comunist aflat încă în ilegalitate.

Nagy István devine mai întâi revoluționar și după aceea scriitor. „Fără muncitorimea organizată niciodată nu aș fi devenit scriitor”¹ mărturisește în volumul IV. Adevărat este că temele lui predilecte, problematica operelor este dată de mișcările muncitorimii, de accentuarea conflictelor religioase sau a celor de naționalitate, de dispariția țărânimii, de nașterea marilor fabrici și formarea psihicului uman sub presiunea evenimentelor istoriei. Formarea personalității lui de sindicalist și mai târziu de comunist a început când înainte de primul război mondial, îl ajută pe tatăl său, socialist convins, la distribuirea revistei „Népszava” („Glasul poporului” – trad. ns) din Budapesta, în anii 1908. De aici începe relatarea unui șir de evenimente istorice, reale, documentate. Începe cu primul război mondial, când descrie cruzimea ofițerilor armatei maghiare față de soldați. Tatăl său, înrolat, cu toate că avea probleme grave de sănătate și nu se putea ține timp îndelungat pe picior, este amenințat cu moartea de către ofițerul însoțitor când se oprește în timpul unui marș forțat de mai multe ore. Și continuă relatarea realității războiului, prin prisma copilului și a familistului, cu fapte triste și adevărate ca: soldații se duc în luptă cu propriile haine; mâncarea pe care o primesc nu ar ajunge nici unui copil; stau în cazarme neîncălzite și se îmbolnăvesc, dar nu sunt lăsați acasă; se umplu de purici dar plătesc cu bani primiți de acasă pentru spălarea hainelor, pentru că nu au nici apă caldă, nici săpun; copiii se bat pentru un loc de muncă pentru ca familia rămasă fără susținător să nu moară de foame sau se bat în fața cazarmelor pentru mâncarea rămasă după soldați; femeile muncesc la gatere câte 10-12 ore pe zi; copiii sunt exploatați la maxim și autoritățile nu fac nimic; cei mai mulți copii trebuie să aleagă între școală și loc de muncă; cei înstăriți plătesc oficialitățile și rămân acasă.

Povestea vieții lui este asemenea unui document istoric plin de date concrete, nume reale, evenimente într-adevăr întâmplare. A devenit militant socialist implicat încă de la vârsta de 12-13 ani, și, ca și tatăl său, intră în luptele sindicale, devenind lider și purtător de cuvânt. Ceea ce l-a împins în această direcție era faptul că muncea mult pentru bani puțini și avea un simț etic ascuțit, ceea ce-l va determina să lupte împotriva violenței, nedreptății, brutalității și exploatării. Prin romanul lui facem cunoștință cu figuri reprezentative ale suburbiilor din Cluj, București sau Galați, oameni cu destine patetice, tragice sau parabolice, care nu numai în viața autorului joacă un rol decisiv (cum e figura tatălui, care și după moartea lui exercită o profundă influență asupra lui Nagy István, prin exemplul lui, prin principiile pe care le-a insuflat și fiului sau cea a lui Józsa Béla care reprezenta pentru viitorul scriitor un stimul intelectual și o permanentă încurajare spirituală) ci sunt și reprezentanți ai vieții proletariatului, ai unui anumit mod, stil de viață.

Este cunoscut faptul că până în 1918 Ardealul aparținea Monarhiei Austro-Ungare. În această perioadă autoritățile ungare aplicau aceleași metode de teroare și de intimidare ca și

¹ Nagy István, „Szemben az árral”, Editura Kriterion, 1974

„A szervezett szocialista munkásság nélkül sohasem lettem volna azzá” – trad. ns

autoritățile române după Tratatul de la Trianon iar după al doilea Dictat de la Viena, și când partea de nord și de est a Transilvaniei a fost redată Ungariei, celebrul guvern Horthy. După Tratatul de Pace de la Paris când Dictatul de la Viena a fost anulat și Ardealul a ajuns iar sub supremație română „istoria se repetă”.

În toamna anului 1932 filiala timișoreană a Munkás Segély² îl invită pe președintele organizației din Cluj Napoca, Nagy István să țină un seminar în calitate de scriitor despre ajutorul reciproc. Invitatul ajunge la Timișoara și în sediul organizației din strada Gál se adună mulțimea pentru a-l asculta pe scriitorul proletar. Dar siguranța intervine brutal, împrăstie publicul cu bățai, scriitorul este arestat și torturat. În acest episod ne prezintă o figură sinistru a Timișoarei, pe șeful siguranței, Rîmneanțu, care „s-a jurat pentru îmblânzirea liderilor clasei muncitoare. Pe Encsel Mór l-a și "îmblânzit", adică l-a torturat până a decedat.”³. Interogarea decurgea astfel: „Domnul Rîmneanțu, în biroul aflat la capătul holului, m-a întâmpinat cu o lovitură de picior în coaste, încât din ușa biroului m-a aruncat direct la peretele opus. ... Cu papionul negru și cămașa izbitor de albă arăta ca un ospătar politico. ... pumnul domnului Rîmneanțu a aterizat drept între ochii mei. "Aici eu pun întrebări, scriitorule. Eu și nimeni altul!. Ați avut curajul să veniți aici, și mie nu-mi raportați, nu cereți permisiune?" Și i s-au lipit ambele mâini în părul meu, sfâșia, trăgea, se rupeau șuvițe. M-a trântit în genunchi și sâsâia. ... a apucat un raf de cauciuc de cam un metru de pe lădița de lemn și cu acesta tot mă lovea printre ochi și pe cap. Între timp mă lovea cu piciorul, cu pumnul stâng dădea în rinichii mei, în stomac. ... lucra pe mine ca un specialist... Deja simțeam că mi s-au rupt rinichii, mi-a spart craniul, parcă fiecare lovitură îmi împrăștia creierul.”⁴ Asemenea descrieri minuțioase despre cruzimea cu care autoritățile au tratat opoziția timpului sunt relatate de fiecare dată când ajunge în fața anchetatorilor. Găsim în operă și precizări despre alți lideri sindicalişti sau comuniști care s-au nenorocit, s-au distrus emoțional și fizic ca urmare a bățăilor sau torturii. Indiferent de care stat aparținea țara sau Ardealul, cei care erau la conducere procedau în mod identic.

Unul dintre meritele lui Nagy István este imparțialitatea cu care ne conduce prin evenimentele istorice ale țării. Indiferent de naționalitatea autorităților conducătoare, cu toții au comis aceleași orori față de populație. Este posibil ca această imparțialitate să-l fi ajutat pe scriitor și i-a permis să-și publice romanul. El, în calitatea lui de socialist, comunist internaționalist nu i-a scuzat nici pe maghiari nici pe români. Iată cum vorbește despre interogatoriile la care l-au supus autoritățile maghiare: „mi-au băgat o coadă de mătură printre încheietura mâinii și genunchiul legat, mi-au astupat gura cu ceva cârpă murdară și în timp ce mi-au întors tălpile spre cer și au început să mi le bată, m-au atenționat, că dacă doresc să vorbesc, să-mi ridic mâna și după ce un sfert de ceas bun numai a mârâi am putut, m-au lăsat pe picioare, au scos mătura dintre genunchi și mâini, după care au început să mă alerge, să

² Ajutor Muncitoresc

³ Nagy István, „Hogyan tovább?”, Editura Kriterion, București, 1984, pg. 270

„munkásvezérek megszéledítésére esküdött fel. Encsel Mórt meg is "széledítette", vagyis halálra kínoztá” (trad. ns)

⁴ ibidem, pg. 276-277

„Rîmneanțu úr a folyosó végén levő irodában olyan oldalbarúgással fogadott, hogy az irodaajtóból egyenesen a szemközti falnak zuhantam. ... Fekete csokornyakkendőjével s vakító fehér ingével udvarias főpincérnek látszott. ... Rîmneanțu úr ökle egyenesen a szemem közé zuhant. "Itt én kérdezek, író. Én és senki más! Ide mert jönni, és nekem nem jelenti, nem kéri, hogy engedélyezzem?" ... És beleragadt mind a két keze a hajamba, tépte, ráncigálta, tincsek szakadtak ki. Térdre rántott és sziszegett. ... felragadott egy méternyi gumiráfadarabot a fásládáról, és azzal mind a szemem közé meg a fejem lágýára sújtott. Közben rúgott, bal kézzel meg a vesémbe, gyomromba öklözött. ...kiváló szakértelemmel dolgozott rajtam... Már úgy éreztem, hogy a vesém leszakadt, a koponyámat bezúzta, mintha már minden ütés nyers agyvelőmet preckelné szertesét.” (trad. ns)

umblu, și cât timp eu încercam să fac câțiva pași, îmi loveau piciorul. ...mă loveau cu piciorul, cu pumnii”⁵ ; „lui Nemes József din Târgu Mureș i-au apăsât în spate țigări aprinse”⁶.

Avem în fața ochilor realitatea crudă așa cum și-o amintește autorul. Tetralogia lui autobiografică a fost acceptată de critică și de analiști ca reprezentare a realității, luând în considerare obiectivitatea de necontestat a scriitorului, tonul și stilul concret, fără idealizarea vreunui aspect, prezența personajelor reale, documentabile sau preocuparea lui pentru social. Această amplă lucrare oferă cititorilor o descriere autentică, credibilă despre țărănimea și muncitorimea ardeleană, despre conviețuirea româno-maghiară. Dimensiuni extreme, distorsionate nu există. Idealizată poate fi considerată numai imaginea tatălui prematur pierdut, singurul personaj absolutizat, dat fiind că numai despre el nu găsim în roman nicio observație, remarcă sau mențiune negativă.

Un motiv central al acestei opere a lui Nagy István îl reprezintă sărăcia, temă analizată, discutată și reprezentată cel mai des de către literatura anilor treizeci. Autorul nostru considera și privea literatura ca pe un mijloc ideologic în vederea schimbării, transformării societății. El și-a asumat misiunea de a educa, de a emancipa masa. Literatura nu o considera modalitate de auto-exprimare.

Sărăcia este motorul tuturor schimbărilor de caracter, de soartă, este formatoare a destinului iar mizeria, lipsurile intelectuale din care rezultă vulnerabilitatea oamenilor sunt evidențiate intenționat. Sărăcia ca forță modelatoare apare în cazul aproape fiecărui personaj. Autorul, amintind de tovarășii, prietenii sau dușmanii lui, menționează la fiecare unul sau mai multe amănunte biografice, accentuând mai ales meseria și originea lui sau a familiei, cu scopul de a arăta cititorului condițiile de viață ale personajului. Înclinația lui spre acest amănunt are totodată scop ideologic și social. Luând în considerare că volumele romanului ne prezintă perioada în care PCR era în ilegalitate și având în vedere crezul lui Nagy István că misiunea scriitorului este îmbunătățirea condițiilor de viață și condițiilor sociale ale masei muncitorești prin „trezirea” ei, este de înțeles acest interes pentru spre sărăcie, mizerie. Prin exemplul propriu încearcă să arate că fără unirea forțelor și eliminarea claselor sociale nimeni nu va atinge un nivel de trai mai bun sau măcar acceptabil. Crede cu desăvârșire în puterea ideologiei marxiste, ca ideologie transformatoare. La început, în copilărie, nici el nu înțelege ce înseamnă socialism sau comunism, numai simte că în orânduirea actuală ceva nu este corect și cu inteligența înăscută deduce că unii muncesc pentru ca alții să aibă avere, nu pentru ca ei să trăiască bine. Astfel se poate explica înverșunarea cu care se aruncă în lupta sindicală, precum și demnitatea cu care suportă închisorile, interogările, bătăile, torturile, persecuția și frica.

Primele scrieri îi sunt publicate în renumita revistă clujeană *Korunk* și astfel face cunoștință cu Gaál Gábor, cel care până în 1940, anul interzicerii revistei, era editorul principal. Acest om cult, filozof, critic literar, sociolog, istoric literar a exercitat o mare influență asupra formării literare a lui Nagy István, care face cunoștință cu celebrități ale literaturii ca Balogh Edgár, Jancsó Elemér, Méliusz József, Kohn Hillel, Szabédi László, Mikszáth Kálmán, Kós Károly, Tamási Áron, [Jordáky Lajos](#), și alții. Cu ajutorul lor ajunge

⁵ Nagy István, „Szemben az árral”, Editura Kriterion, București, 1974, pg. 451

„...seprűnyelet dugtak az összekötözött csuklóm és térdem közé, a számat meg betömték valami szennyes rongycsomóval, s miközben égnék fordították a talpamat és püfölni kezdtek, figyelmeztettek, ha beszélni akarok, emeljem fel a kezemet. ...s miután jó negyedóráig csak hörögni tudtam, lábra eresztettek, a seprűnyelet kivették a térdem s a csuklóm közül, aztán hajszozni kezdtek, járkáljak, és amíg én lépegetni próbáltam, a lábam fejét verték. ... rúgtak, öklöztek.” (trad. ns)

⁶ ibidem, pg. 456

„A marosvásárhelyi Nemes Józsefnek égő szivarokat nyomtak a hátához.” (trad. ns)

autorul nostru la întâlnirea din Târgu-Mureș, întrunirea tineretului maghiar ardelean între 2-4 octombrie 1937, cu prezența a 187 de participanți, în cadrul căreia s-a încercat desființarea neînțelegerilor ideologice dintre diferitele grupări de tineret și elaborarea unei platforme unitare în vederea colaborării naționalităților. Această inițiativă a avut și are și în zilele noastre ecou dar din păcate nu era viabilă. Chiar și azi se discută despre ideea întrunirii și istoricii literari polemizează pe marginea importanței ei. Nagy István i-a consacrat pagini întregi acestui eveniment cultural, considerând-o de o importanță inestimabilă. Era un internaționalist convins și nu accepta ideea ca un popor să fie tratat diferit de un altul sau ca o naționalitate să fie privilegiată, mai ales că în Ardeal conviețuiau și conviețuiesc mai multe neamuri. Înclinarea lui spre acceptarea reciprocă este incontestabilă și documentul probatoriu ne este relevat în ultimul volum al operei discutate, „Szemben az árral”, în capitolul XIV, care prezintă luna imediat următoare semnării celui de al doilea Dictat de la Viena. Ca urmare a dispozițiilor și a fricii, românii fugeau dincolo de graniță, în România și maghiarii rămași în afara teritoriului redat începeau a migra înăuntru. Era afectată și familia scriitorului. Sora lui, Málka, căsătorită cu un român și trăind în Hunedoara, trimitea scrisori disperate despre cum o nenorocesc vecinii și instigă soțul împotriva ei. Fratele lui, Sanyi, care trăia și lucra la Constanța, a fost alungat acasă la Cluj de jandarmi și și-a pierdut toate uneltele de lucru. Feri, celălalt frate, era zugrav asociat cu un român dar și-a pierdut munca pentru că maghiarii, din cauza naționalității asociatului, nu le mai dădeau de lucru.

Într-o discuție cu vecinii care susțineau că este bine faptul că are loc această migrație și că ar trebui să migreze toți cei care nu aparțin locului, iar printre ei și familia familia Man, un alt vecin, Nagy István își amintește cum i-a contrazis: „Dar familia Man aparținea acestui loc. S-au mutat în Cluj dint-un sat român vecin. ...Le-am amintit că până acum și familia Man și alții trăiau pașnic împreună cu vecinii maghiari.”⁷ Este revoltat, supărat și indignat, nu înțelege acest comportament. Sentimentele naționale se intensifică în cercul celor săraci, al celor dezavantajați din punct de vedere intelectual, educațional, fapt care l-a îndemnat pe scriitor să se grăbească cu romanul pe tema românilor la care lucra. „Și de aceea cu acesta în special, pentru că pe partea aceasta, pentru toate nedreptățile suferite, acum pe ei îi băteau. Am vrut să arăt, că sărăcimea română este asuprită, deposedată la fel ca și toți ceilalți proletari ai lumii. ...națiunea majoritară trebuie să fie mai generoasă...”⁸ Cenzura nu era prea atentă, ca urmare cartea a și apărut dar numai în o mie de exemplare, ceea ce era îngrijorător, căci astfel nu putea ajunge la marea masă a cititorilor și nu putea avea efectul scontat. Intenția de a schimba mentalitatea oamenilor, truda lui pentru îmbunătățirea vieții celor săraci ni se relevă încă o dată.

S-au încercat multe și felurite explicații privind intenția scrierii acestei tetralogii. Unii afirmă că scopul era realizarea unui simplu aide-memoire. Alții afirmă că autorul experimenta lauda de sine sau că dorea a scrie o lucrare sociologică despre viața muncitorimii. Puțini se gândeau la didactică. În anul 1979, la doi ani după decesul scriitorului, într-un interviu dat revistei *Korunk*, fiul lui Nagy István, Nagy Károly a dezvăluit una dintre enigmaticele tatălui său și răspunsul asupra acestei dileme este: „Cauza adevărată se ascunde în evenimentele care pentru noi toți a făcut memorabil sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60.

⁷ ibidem, pg.403-404

„Csakhogy Manék nagyon is idevalók voltak. Egy közeli román községből származtak be Kolozsvárra. ... Arra emlékeztem őket, hogy Manék és mások is békésen megfértek eddig a magyar szomszédsággal.” (trad. ns)

⁸ ibidem, pg.401

„És azért éppen ezzel, mert ideát minden elszenvedett sérelemért őket ütötték. Be akartam mutatni, hogy a román szegénység éppen úgy el van nyomva, kismimizve, mint a világ minden más proletárjai. ...a számbelileg többségben lévő népnek nagylelkűbbnek kell lennie...”

Problemele acumulate și nerezolvate în anii precedenți, tensiunile noi, în ochii multora au început să facă îndoielnice rolul din trecut și în prezent al acelor forțe și ideologii istorice cât și adevărul lor, pentru care tatăl meu și-a consacrat viața. Se revizuiau valorile, lucru care i-a dezorientat pe mulți, în vreme ce credeau că servesc reînnoirea adevărată, reînnoire solicitată și de tatăl meu. Lupta pe două fronturi a redevenit actuală dar se vedea că diferențele de gândire și cauzele care le determinau derivă nu numai din prezent ci și din trecut, căci altfel nu se poate argumenta cu considerente politice zilnice de azi. Iată, tatăl meu a dorit să arunce încă o dată în această dezbatere și luptă, ca argument, viața lui și a semenilor lui. Încă o dată, pentru că faptele existau deja, și acum urma scrierea care amintește faptele și le analizează. Ceea ce pentru el însemna încă o faptă.”⁹

Alt argument nu cred că este necesar sau măcar posibil. Viziunea realistă, realismul consecvent, limbajul concret, imparțialitatea lui și chiar și pasajele în care autorul însuși ne dă indicii despre documente care atestă afirmațiile sale sunt dovezi plauzibile pentru veridicitatea evenimentelor povestite.

Opera autobiografică, născută și inspirată din nevoia de a aminti, de a da socoteală generațiilor următoare, de a explica sau chiar de a arăta drumul sau modelul care trebuie urmat ne transmite o imagine extrem de bogată, subiectivă a culturii maghiare din România din perioada celor două războaie mondiale. Alternează, în romanul conceput cu pasiune didactică, ideile scrierilor premergătoare tetralogiei și judecata acestora, sentimente personale și mărturisiri. Ni se arată o personalitate care nu cunoaște nicio cauză pierdută, al cărei prim scop este grija în privința destinului și evoluției omului simplu care este mână de pasiune luptătoare și de orientarea sa ideologică pe care o consideră ca singura posibilitate de salvare din sărăcie.

Bibliografie:

- Baróti Pál, „A Sáncaľja lakója. Jegyzetek Nagy István önéletrajzáról”, Utunk, 1968/40.
 Nagy István, „Sáncaľja”, Editura Kriterion, București, 1979
 Nagy István, „Ki a sáncaľól”, Editura Kriterion, București, 1981
 Nagy István, „Szemben az árral”, Editura Kriterion, București, 1974
 Nagy István, „Hogyan tovább?”, Editura Kriterion, București, 1984
 Nagy Károly, „Apám önéletírásainak indítékairól”, Korunk, 1979,
 Csehi Gyula, „A baloldali forrásvidék”, Editura Dacia, Cluj, 1973
 Engel Károly, „Hídverők példamutatása”, Korunk, 1970/6
 Kántor Lajos, Láng Gusztáv, „A romániai magyar irodalom, 1945-1970”, Editura Kriterion, București, 1971
 Kántor László, „Túlélő képek”, Editura Héttorony, Szombathely, 1989

⁹ Nagy Károly, „Apám önéletírásainak indítékairól”, Korunk, 1979, pg.86-87

„Az igazi ok azokban az eseményekben keresendő, amelyek az ötvenes évek végét és a hatvanas évek elejét mindannyiunk számára emlékezetessé tették. A korábbi években felhalmozódott s mind az ideig meg nem oldott problémák, a keletkező új feszültségek sokak szemében kezdtek megkérdőjelezni azoknak a történelmi erőknek és eszméknek a múltbeli és jelenbeli szerepét, és igazát, amelyekre apám egész életét tette fel. Folyt az értékek felülvizsgálata, s ez nem kevés embert zavart meg, miközben azt hitték, hogy az igazi megújulást szolgálják, amelyet egyébként apám is sürgetett. Ismét aktuálisá vált tehát a kétfrontos harc, de látszott is, hogy a nézetkülönbségek és az azokat kiváltó okok nemcsak a jelenben, hanem mélyen a múltban gyökereznek, s így napi politikai érvekkel hatni nem lehet. Nos, ebbe a vitába s harcba szándékozott apám ismét bedobni érvként a maga és a hozzá hasonlók életét. Ismét, mert korábban már adva voltak a tettek, s most következett a tettek emlékező, az azokat boncolgató írás. Ami számára ismét csak tett volt.” (trad. ns)

Komáromi Gabriella, „Elfelejtett irodalom. Fejezetek a XX. századi prózánk történetéből”, Editura Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1990

Vallasek Júlia, „Nagy István: példázat, konstrukció, retorika”, Korunk, 2004, februarie
„Romániai magyar irodalmi lexikon”, vol. 1, 3, Editura Kriterion, București, 1981

„Kortárs magyar írók”, Editura Enciklopédia, Budapest, 1998-2000

Sóni Pál, „Nagy István. Monográfia”, Editura Kriterion, București, 1977